

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА СВІТОГЛЯДНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВІНЧУВАННЯ НОВІТНІХ МОДЕЛЕЙ КРЕМЛІВСЬКИХ МІФОТВОРЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ¹

Ярослав КАЛАКУРА

orcid.org/0000-0001-9007-4991

доктор історичних наук, професор,
заслужений професор КНУ імені Тараса Шевченка
email: kalajar@ukr.net

Анотація. З'ясовано сутність і світоглядне значення методологічних принципів та ключових дослідницьких методів для розвінчування та спростування традиційних і новітніх кремлівських міфологем української історії. Виявлено, що деміфологізація історії є одним із пріоритетних чинників формування наукового світогляду, національно-державницької свідомості та патріотизму українців.

Ключові слова: українознавство, історія України, інформаційна війна, російська історіографія, псевдоісторія, фальсифікація, деміфологізація, методологія критики.

Постановка проблеми. Повномасштабне окупаційно-геноцидне вторгнення РФ в Україну засвідчило, що його інформаційним складником є війна історій, фальсифікація і спотворення історії українського народу. І це не випадково, адже саме вона є світоглядним підґрунтям збереження національної пам'яті, ідентичності та державності українців. Пропагандистським маніфестом агресора стала стаття Путіна «Про історичну єдність росіян та українців», опублікована на сайті Кремля за півроку до повномасштабної війни. Вона дала зрозуміти, що кремлівська пропаганда активно використовуватиме історичні наративи із спотвореними фактами, міфами, вигадками, упередженими і викривленими оцінками подій для аргументації, легітимації та виправдання цинічної війни проти суверенної сусідньої держави, члена ООН. Водночас і українці

звертаються до правдивої історії для усвідомлення законності спротиву та мотивації справедливості боротьби за захист своїх побратимів і рідної землі, за збереження державності, незалежності та національної ідентичності.

Важливість і актуальність означеної теми зумовлюється й тим, що упродовж чотирьох століть більшість українських інтелектуалів, включаючи й істориків, перебували, образно висловлюючись, в «обіймах» російської, а відтак радянської історіографії, глорифікували її й брали за зразок, залишаючись у полоні псевдонаукового трактування історії України, колоніальної хвороби малоросійства, меншовартості та провінціалізму. Тоталітарно-імперські режими переслідували і суворо карали тих, хто критично ставився до насаджуваних російською і радянською історіографіями великодержавних канонів, ідеологічних кліше

¹ Статтю підготовлено в межах виконання науково-дослідної роботи «Викриття російських фальсифікацій і міфів історії України як складова гуманітарної безпеки держави» (№ 25БФ079-01).

та стереотипів. Як наслідок, була репресована наукова історична школа М. Грушевського, а її прихильники опинилися у в'язницях, на засланнях або в еміграції. Навіть після відновлення державної незалежності України, декомунізації та деколонізації суспільної свідомості частина істориків та українознавців за інерцією залишались під «благодійним» впливом радянської і російської парадигми імперського трактування історичного процесу, офіційних підручників з історії та методології. Не безгрішний у цьому відношенні й автор цієї статті. Чимало істориків підтримували, а інколи й долучалися до поширення прокремлівських стереотипів про Україну. Йдеться, зокрема, про академіка НАНУ П. Толочка, який сповідував концепт «спільної колиски» і прихильно ставився до парадигми «русского мира». У своєрідну «халепу» потрапив і член-кореспондент НАН України В. Солдатенко, який повідомив на своїй сторінці Facebook, що ще до повномасштабної війни погодився взяти участь у створенні XII тому «Истории России» [22] і підготував розділ «Национально-государственное строительство на Украине». Однак московські видавці без його згоди «підігнали» текст під панівну в Росії концепцію спільної історії Росії та України в умовах Громадянської війни 1917–1922 рр. Сам цей факт показує, до яких методів вдаються наукові інституції РФ для розколу спільноти українських істориків. Водночас він застерігає тих, хто все ще залишається в світі ілюзій про «хороших росіян». Маємо печальний досвід тимчасово окупованих територій, де частина викладачів та вчителів історії закладів освіти стали на шлях колаборації й перейшли на бік ворога. Появилось і таке ганебне

явище, як «ждуни» на прифронтових теренах, які очікують «визволителів» і нерідко складають резерв для російської агентури. Все це взяте у цілісності актуалізує дослідження методологічних та світоглядних підходів до викриття інструментарію фальсифікацій історії України в російській історіографії та осмислення нових підходів до методики їх спростування.

Аналіз досліджень і публікацій. Відібрані для аналізу збірники документів, численні праці українських авторів [10; 47; 38; 11; 40; 41; 16; 20], з одного боку, а з другого – російських [23; 15; 52], включаючи й ті, що стосуються російсько-української війни, окупованих територій, Криму і так званої Новоросії [42; 44; 52]. Взята до уваги й «Електронна бібліотека історичних документів з історії Росії» [21], яка постійно оновлюється, часто за рахунок сфабрикованих або упереджених джерел. І все ж основна увага зосереджена на вітчизняних дослідницьких проєктах, присвячених сучасним методам і підходам до критики російського трактування історії України, спростування різного роду міфів, вигадок та інсинуацій. У новітній історіографії їх започаткувала наукова доповідь, підготовлена в академічному Інституті історії України напередодні Революції гідності [27]. Уже тоді викликали занепокоєння деякі негативні тенденції, зумовлені ідеологічною уніфікацією оцінок історичних подій, централізацією шкільної історичної освіти в Росії, наявністю у науковій та навчальній літературі низки стереотипів світоглядного характеру щодо «спільного минулого» українців та росіян і «братніх народів». Автори зазначали, що в поглядах на українську історію, зокрема на

такі контрверсійні питання, як Голодомор, український націоналістичний рух, Конотопська, Полтавська битви, в оцінці постатей С. Бандери, І. Мазепи, провідників українського національно-визвольного і дисидентського руху та ін., має місце однобокий та заангажований підхід.

Близькою до порушеної проблематики, але більш гострою, була стаття львівського історика О. Зайцева [17] з аналізом третьої книги «Истории Украины» під назвою «Украина в XX веке (до 1945 г.)». Полемізуючи з О. Шубіним, автор рішуче виступив проти трактування Української революції 1917–1921 рр. як одного з «потоків Великої російської революції». Крім того, він звернув увагу на те, що саме тоді була винайдена технологія «гібридної війни», яку Росія вела проти УНР та Української Держави в 1917–1919 рр. Рецензент висловив низку критичних зауважень на адресу В. Мироненка щодо однобічних оцінок ОУН та УПА, повоєнних репресій української інтелігенції, його твердження про однаковий статус України та Росії в складі СРСР, про Помаранчеву революцію як «кінець стабільності в Україні».

Подібні підходи простежуються в публікаціях інших дослідників [3; 46; 54] з аналізом поглядів російських істориків на різні питання історії України. В них висловлювались критичні зауваження на твердження про так зване «спільне коріння» східнослов'янських народів з часів Київської Русі, на привласнення її культурно-історичної спадщини. Зазначалося, що приєднання Лівобережжя і Переяславська рада 1654 р., інкорпорація Правобережжя, Волині й Поділля до складу Російської імперії розглядались як добровільне волевиявлення

українського народу. Упереджено оцінювались, а здебільшого замовчувались такі знакові події, як Українська революція і державотворення 1917–1921 рр., Акт Злуки, насильницький процес встановлення радянської влади в Україні, її «участь» в утворенні СРСР, згорання політики українізації, масові репресії і депортації українців, причини, масштаби і геноцидний характер штучного голоду 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 рр. Автори підкреслили, що в сучасній російській історіографії тенденційно та вкрай суб'єктивно оцінюються постаті лідерів Української революції М. Грушевського, С. Петлюри, П. Скоропадського та ін., стверджується, ніби для мешканців Сходу і Півдня України була «чужою» українська національна ідея, а тому, мовляв, вони виступали на підтримку радянської влади. Подібні трактування характерні й для сюжетів про український націоналізм, національно-визвольний рух спротиву комуністичному режиму, відновлення державної незалежності України, її євроатлантичні перспективи.

З початком повномасштабної війни російські історики на догоду Кремлю ще більш витончено, відверто і нахабно стали використовувати історію як інструмент маніпуляції суспільною свідомістю, всіляко міфологізуючи та спотворюючи історію України. М. Зарнюк, аналізуючи зміни в світогляді російських істориків під впливом війни проти України, зазначив, що навіть такі з них, як А. Міллер, що досліджував модерну історію України, перетворилися на бійців путінського історичного фронту і критиків «націоналістичної» історичної політики в Україні [19]. В російських академічних та освітніх наративах, а ще

ширше в пропагандистських матеріалах ЗМІ і соціальних мереж домінуюче місце відводиться запереченню існування української нації та державності, виправданню агресії Росії, її правомірності та справедливості, мотивації війни загрозами безпеці Росії та необхідності захисту «руського мира». В цьому контексті варті уваги монографії Л. Якубової [53] та П. Гай-Нижника [8] щодо імперського рашизму, сенсових ідеологем та ціннісних маніпуляцій Путіна, які стали базовими орієнтирами для російських істориків в умовах війни проти України і протистояння РФ із Заходом та НАТО.

Натомість для українського науково-історичного та інформаційного простору з початком нинішньої війни помітним став якісно новий етап деколонізації суспільства та дистанціювання від російських інтерпретацій історії України, підвищився інтерес істориків до проблем методології розвінчування кремлівської міфотворчості (Г. Боряк, І. Гирич, В. Гоцуляк, Я. Грицак, В. Даниленко, Л. Зашкільняк, О. Зінченко, В. Масненко, І. Міронова, О. Палій, В. Пархоменко, С. Плохій, О. Салата, В. Сергійчук, О. Удод, Л. Якубова, О. Ясь та ін.). Всілякої підтримки з точки зору доступності для масового читача заслуговує науковий проєкт в електронному форматі «Ре-візія історії: російська історична пропаганда та Україна» [43] з аналізом шести найбільш поширених наративів кремлівської історичної пропаганди щодо України та відповідями на них українських істориків. Йдеться, зокрема, про такі наративи, як: «Україна – невдала тінь Росії», «Україна – це штучний проєкт Заходу», «Крим, Донбас, Південний Схід України – це Росія»,

«СРСР – потужна імперія, Сталін – героєм», «Усі українські націоналісти були фашистами» та ін. Варта уваги й оглядова стаття О. Хоменко, О. Маруховської-Картунової та Л. Тішко щодо методики створення російською пропагандою фейкових повідомлень про Україну [50].

Низка досліджень такого ж спрямування підготовлена науковцями НДІ українознавства (П. Гай-Нижник [7], Р. Додонов [16], І. Краснодемська [30], В. Крисаченко [31], Ю. Фігурний [49] та ін.). Деяких питань методології українознавчих досліджень, викриття наукової неспроможності російської історіографії торкнувся й автор цієї статті [24; 26].

І все ж, незважаючи на чималу кількість узагальнюючих досліджень з питань теорії та методології історичної науки (Л. Зашкільняк [18], І. Колесник [29], Р. Лях [33], В. Масненко [37], І. Міронова [35] та ін.), безпосередньо праць щодо методики розвінчування російської міфологізації історії України, її світоглядного виміру вкрай обмаль, особливо з погляду нових завдань, які постали перед історичною наукою та українознавством в умовах російсько-української війни, і появою нових способів фальшування історії.

Мета дослідження – з'ясування методологічних та світоглядних засад критики новітніх і оновлених моделей міфологізації історії України в російських наративах, методики спростування та розвінчування міфів, обґрунтування практичних рекомендацій дослідницького, світоглядного та освітнього характеру з акцентом на виклики російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як перейти до безпосереднього

подання результатів дослідження, видається доречним висловити низку попередніх застережень концептуального змісту.

Перше. Російська історіографія за своєю сутністю, характером і покликанням не є наукою в прямому сенсі цього слова. Це радше ідеологічна зброя, інструмент великодержавницької політики і пропаганди в руках владного олімпу Російської неоімперії. Вона й започатковувалась на замовлення творців імперії як її прислуга. Ігнорування загальної теорії історичного процесу, цивілізаційного і соціокультурного підходів до трактування світових тенденцій етногенезу, формування націй і творення національних держав, недооцінка джерел або їх довільне і упереджене використання, містифікація подій і фактів, відхід від історичної правди – ось що властиве наративам більшості російських істориків. У цьому легко переконатися на прикладі шкільних підручників, у тому числі завезених на тимчасово окуповані території, які на основі викривлених фактів покликані формувати у дітей спотворене бачення минулого України, стирати у них відчуття українськості. До того ж спільнота російських істориків надто різношерста за своїми поглядами. В її середовищі поряд із ортодоксальною більшістю було невелике ліберальне крило, яке по мірі наростання авторитаризму і одноособової влади Путіна, а ще більше з початком російсько-української війни розчинилося: частина виїхала до країн Європи і США (серед них і підписанти відкритого листа проти війни та засудження маніпуляцій історією, а також звільнені з роботи за підтримку України, зокрема директорка Центру українських досліджень

Санкт-Петербурзького державного університету професорка Т. Таїрова-Яковлева, авторка відомої монографії «Іван Мазепа і Російська імперія»). А ті, хто залишилися, «замовкли» або відкрито перейшли до провладного табору, який активно працює на легітимацію агресії, доводячи, що Україна – «надуманий» і «неспроможний» проєкт. Тон у ньому задають учасники так званого Валдайського клубу, який діє під наглядом російських спецслужб.

Друге. Московія привласнила собі давню назву України – Русь, її історико-культурну спадщину, київську літописну традицію, сфальшувала давні літописи та документи і оголосила монополію на саму історію сусіднього народу, диктуючи українським дослідникам, як правильно оцінювати не лише події й факти, але й джерела. Ба більше, вона вибудувала парадигму «спільної історії», на моделі якої ґрунтувався міф про «братні народи» і контент «спільного ворога» Росії та України [24]. Фактично Україна опинилася в тіні відповідних імперських стереотипів, що призводило до поширення таких явищ і комплексів, як малоросійство, москвофільство та меншовартість. Як зазначав Я. Дашкевич, українці століттями «жили в атмосфері псевдоісторії – кривавих, злочинних “творців історії”, які могли творити історію лише таку, як вони самі – криваву, злочинну» [14].

Третє. Після розпаду СРСР і відновлення незалежності України ще тривалий час у нашому суспільстві залишалося терпиме ставлення до антиукраїнських випадів російських істориків, висловлювались пропозиції про спільні наукові проєкти і підручники. За словами В. Сергійчука, Росія прагнула зберегти

інформаційну, світоглядну, гуманітарну та історичну окупацію України. Водночас кремлівські ідеологи намагалися накинати українській історіографії статус додатка до російської або її сегмента, але наштовхнулися на потужний спротив, на відродження національних традицій історієписання і наукової схеми історичного процесу М. Грушевського, на солідаризацію з діаспорними колегами та орієнтацію на стандарти західної історичної науки [25]. Революція гідності, а відтак окупаційно-геноцидна війна Росії остаточно поховали колоніальну зашореність пострадянських істориків, скинули тенета облудної парадигми «спільної історії» та «старшого брата».

Четверте. Окрему методологію розвінчування російських наративів, присвячених спотворенню історії України, й годі шукати. Існують лише певні особливості застосування загальних наукових принципів до їх критики і використання специфічних дослідницьких методів, засобів та способів викриття і спростування дезінформації та міфів. Водночас дуже важливо враховувати специфіку методів і прийомів, якими послуговуються ворожа історіографія та пропаганда.

Висловлені застереження важливі насамперед з погляду систематизації сучасних напрямів російської містифікації історії України, розуміння її мети та необхідності оновлення методології розвінчування міфів. Йдеться як про деякі нові, так і осучаснені старі інформаційні моделі спотворення і міфологізації української історії в російській історіографії з акцентом на їх інтерпретацію в умовах нинішньої війни. Поряд із традиційними міфами про «один народ», «єдине коріння», «загальну колицку» і «спільну історію» кидаються у вічі

пов'язані з ними наступні сюжетні лінії:

- дискредитація історії етногенезу українського народу, формування української нації, окремішності українського національно-визвольного і державницького руху, звинувачення його в сепаратизмі та русофобії;

- заперечення правомірності Української революції та національного державотворення 1917–1921 рр.; твердження про неспроможність українців зберегти незалежність держави і приреченість на територіальний розпад України;

- маніпулятивне трактування території України як «історических руських земель», на яких, мовляв, Ленін «створив» Україну; глорифікація радянської державності України, її перебування у складі СРСР; замовчування репресій, голодоморів доби радянського тоталітаризму;

- применшення внеску України в перемогу антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні; компрометація українського націоналістичного та дисидентського руху спротиву комуністичному режиму і знеславлення його провідників;

- поширення зневіри в легітимність розпаду СРСР і утворення незалежних держав, применшення ролі українського чинника в цих процесах;

- нівелювання відновлення і розбудови незалежності Української держави на перетині ХХ–ХХІ ст.; провокування внутрішніх конфліктів і підрив єдності суспільства, його деморалізація; розмивання української ідентичності, поширення занепадницьких настроїв; намагання представити українців у карикатурному та аморальному вигляді, залучення до цього зрадників і колаборантів;

– несприйняття науки і культури незалежної України як української, її тлумачення як різновидності російської; зверхнє ставлення до українських учених, письменників, художників, митців;

– спотворене зображення Помаранчевої революції, Євромайдану та Революції гідності, її трактування як державного перевороту при втручанні Заходу; негативна оцінка майданівської влади як націоналістичної й нелегітимної; обґрунтування проросійського рваншу в ході виборів 2019 р.;

– міфологізація історичних і політичних передумов, причин та характеру збройної агресії РФ проти України 2014 р., окупації Криму, частини Донецької, Луганської та інших областей під виглядом «защити русского населенія»;

– легітимація повномасштабного вторгнення, його виправдання як спецоперації з метою «демілітаризації» та «денацифікації» України, як відповіді на українську загрозу та кризу; намагання зірвати мобілізацію, заохочування ухилинства, спроби підірвати довіру до української влади, дискредитувати її політику;

– насадження придворними кремлівськими істориками міфу про «міролюбивість русскіх», які, мовляв, завжди вели оборонні війни і ні на кого не нападали; перекладання вини за війну, за масові жертви на Україну та формування її образу як «ворога» і «оплоту нацизму»; навішування ярликів: «київська хунта», «фашисти», «карателі», «укропи», «правий сектор»; демонізація «бандеровщини» і Галичини як осердя «антиросійства»;

– дезінформація перебігу війни, підрив авторитету Збройних сил України, виправдання нищення цивільної

інфраструктури, застосування касетної і хімічної зброї, систем «Град», балістичних ракет, фосфорних боеприпасів, бомб і мін тощо;

– обілювання антиукраїнської релігійно-інформаційної експансії РПЦ та діяльності її філій в Україні, упереджене ставлення до Томосу, наданого Православній церкві України, заперечення канонічності української мови в богослужінні;

– участь російських істориків, їхніх зарубіжних представництв у створенні негативного іміджу України та українців на міжнародній арені й у світі. Частина колишніх західних «советологів», перефарбувавшись у «росієзнавців», трактують Росію і Україну як щось «цілісне». В їхньому розпорядженні ціла низка спонсорованих Кремлем видань і електронних платформ, зокрема у Великій Британії, Норвегії, Сербії, Туреччині, Угорщині, Франції та інших країнах.

Що є спільною ознакою зазначених напрямів міфологізації історії України і яка загальна мета об'єднує їх, який методологічний інструментарій можна застосувати для розвінчування цих ідеологем і протидії російській історіографії та пропаганді? Шукаючи відповіді на ці запитання, важливо насамперед з'ясувати, яка загальна мета і які цілі переслідує кожен напрям, якими методами та засобами користуються російські історики та пропагандисти, фальсифікуючи і спотворюючи відповідні складові історії України. Якщо коротко, то перелік їхніх методів невеликий: зумисне заперечення окремішності українського народу і самобутності його історії, поширення фальшивої інформації з викривленою та спотвореною історією з метою дестабілізації ситуації в Україні,

дискредитації її влади і міжнародного авторитету; підміна понять, наприклад, замість «Київська Русь» – «Древнерусское государство» [32]; однобічний добір фактів, довільне їх тлумачення чи вигадкування неіснуючих; ігнорування або замовчування історичних джерел, їх нищення, підробка та приховування невігідних документів; відсутність зв'язку між фактами, виривання їх із загального контексту. Путін навіть під час зустрічі з Дональдом Трампом на Алясці демонстрував «історичні документи», географічні карти на доказ «штучності» української держави; підтасовка джерельної інформації фейками, в тому числі створеними штучним інтелектом.

Формат статті не дає можливості спростувати всі окреслені інформаційні моделі фальсифікації української історії. Її завдання інше: розкрити роль методологічного інструментарію у виконанні цієї місії, передусім на основі строго наукового і послідовного дотримання принципів цивілізаційного, конкретно-історичного, системного, всебічного, об'єктивного, критично-світоглядного підходів та дослідницької логістики, висвітлити покрокову методiku цього процесу. Саме завдяки цьому можна забезпечити наукову аргументованість і доказовість критичного аналізу та спростування будь-якого ворожого дискурсу. Зазначені принципи набувають дієвості за умови вибору та застосування ефективних методів і адекватних засобів критичного аналізу та викриття наукової неспроможності антиісторичних конструкцій російської історіографії, відповідної логістики і техніки активної протидії міфотворенню, їх використанню в антиукраїнській пропаганді. Пріоритетними з-поміж них

є *контент-аналізу* (збір і аналіз кількісного матеріалу документів та ключових концептів, що фігурують у наукових текстах з використанням комп'ютерних технологій) і *компаративістики* (порівняння поглядів різних авторів на одну і ту ж проблему, явище, подію, процес шляхом зіставлення джерел, фактів та їх інтерпретацій). Крім того, важливу роль у встановленні правдивості дискурсів відіграють історико-хронологічний, історико-ситуаційний та логічний методи пізнання.

Варто також наголосити, що було б помилковим вважати, ніби достатньо ігнорувати чи не звертати уваги на брехливу та фейкову інформацію, заборонити її або заблокувати і вона не становитиме загрози. Хибність такого підходу зумовлюється тим, що частина людей не володіє належними історичними знаннями, критичним мисленням, медіаграмотністю і схильна сприймати навіть упереджену інформацію на віру. Тому вкрай важливо не просто заперечувати вигадки і брехню, але й вмотивовано протиставити їм альтернативу, тобто правду, основану на перевірених джерелах і конкретних фактах. До речі, російська прокуратура заблокувала понад 30 новинних та історичних українських сайтів, сотні онлайн-ресурсів. У відповідь в Україні в санкційному порядку заборонено понад 500 російських та проросійських веб-сайтів.

Як уже говорилося, Росія століттями використовує історію як засіб маніпуляцій і виправдання своїх агресивних дій, імперських амбіцій та численних загарбницьких воєн. Неважко запримітити, що московити завжди починали численні війни під прикриттям «собіранія земель русских», «миротворчості» або «захисту

співвітчизників» і «русскоговорящего населения». Ця цинічна тактика не нова, її коріння глибоко сягає у минуле, щораз підживлюючись новими міфами, що створюються та поширюються через контрольовані Москвою наративи. У цьому зв'язку не можна оминати замовчувані у російській історіографії московські стратегії щонайменше десяти воєн проти України, на які звернули увагу науковці Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України [6]. З-поміж них автори актуалізували наступні: спроба видати вторгнення Росії в Україну як внутрішній конфлікт (1500–1503, 1507–1508, 1658–1659, 1917–1921); риторика про захист православ'я та ідеології «русского мира», ставка на «п'яту колону» (1500–1503, 1507–1508, 1632–1634, 1917–1921); тактика випаленої землі (1512–1522, 1708–1709) та ін. У різних комбінаціях ці погляди конструювала ще так звана «класична» російська історіографія [28], а вироблена на їх основі тактика застосовується в нинішній окупаційно-геноцидній війні, фактично розпочатій РФ ще в лютому 2014 р. Цілком очевидно, що вона задумувалась як спосіб запобігти остаточному відторгненню України від «русского мира» і перешкодити їй євроатлантичному вибору. За документами архіву МЗС Німеччини, Путін ще в 1994 р. заявляв претензії на Крим, Схід України і Казахстан як території, «історично належні Росії». Успадкувавши традиції попередніх воєн проти України, режим Путіна намагається зусиллями підконтрольних істориків представити війну як внутрішній «громадянський конфлікт», а окупацію Криму, частини Донбасу та інших територій – як «прагнення» їхнього населення

«добровільно» увійти до складу РФ. Водночас всіляко приховується або й заперечується участь агентів впливу та російських спецслужб у підтримці сепаратистських сил і бойовиків, у проведенні так званих референдумів, використанні методів примусу, залякування, шантажу і дезінформації.

Маємо достатньо фактів, які засвідчують співучасть російських істориків, соціологів, журналістів у підготовці війни, викривають їхню маніпулятивну роль у розпалюванні ворожнечі до України і всього українського. Як наслідок, різко погіршилось ставлення пересічних росіян до України. За результатами опитування компанії «Левада-Центр», вже в травні 2015 р., тобто через рік з початку агресії, міфічна ідея «братства» була дискредитована: 59% росіян заявили, що вони ставляться до України загалом дуже погано. На час повномасштабного вторгнення в Україну цей відсоток наблизився до 70%. В 2022 р. кожен четвертий респондент виступав за продовження війни, а через два роки уже кожен другий. За ворожістю росіян Україна поступається лише країнам НАТО. Ці питання знайшли відображення у своєрідних діалогах відомих істориків академічних установ та провідних університетів навколо проблем російсько-української війни, її причин, мотивів, характеру і перебігу в фундаментальному дослідженні в трьох книгах, підготовленому в Інституті історії України у форматі запитань і відповідей [39]. У ньому спростовується кремлівське трактування збройної агресії під кодовою назвою «спеціальна воєнна операція» як «священної» війни проти «київської хунти» і «колективного Заходу», як вимушений крок для захисту «русского мира». У світлі нашого

дослідження найбільшу цінність має історіографічний контекст третьої книги з аналізом багатовікової російсько-української конфронтації, етнокультурних відмінностей українців від росіян на тлі викриття російської міфологізації та спростування численних спотворень історії України з часів давньої Русі-України до сьогодення, розглядом деструктивних впливів Московії на український історичний процес та прогнозом перспектив повоєнного розвитку України.

Відштовхуючись від загальної характеристики методологічних і світоглядних розбіжностей української та російської історіографій, перейдемо до моделювання самого процесу критично-аналітичного розвінчування містифікацій української історії в російських наративах і виокремимо його покрокову послідовність.

Першим кроком на шляху спростування ненауковості праць російських істориків є встановлення особи автора/авторів і за допомогою доступної інформації з'ясування його/їх наукових інтересів, фахової кваліфікації, рівня дослідницької компетентності та професійної репутації, наявності інших публікацій про Україну, відгуків і рецензій на них. Це важливо, оскільки нерідко за особами, які прикриваються науковими ступенями та вченими званнями, дипломами істориків, соціологів, журналістів, стоять невігласи, компілятори або й відверті зрадники й українофоби, далекі від історичної науки. Яскравим прикладом такого невігластва може слугувати Д. Губін – автор зловісно відомої книги «Путь Вия. Из Малороссии на Украину» [12] – в минулому харківський краєзнавець, кореспондент газети «Время», псевдосоціолог і проросійський публіцист, який

видає себе за історика і продовжувача «справи» та книги «Воскрешение Малороссии» сумнозвісного Бузини. Про його репутацію можна судити також з того, що тривалий час він виступав піарщиком Медведчука, а з початком війни опинився у Москві, де й опублікував цю фальшивку з інтригуючим питанням, звідки взялася українська ідея. Нічого нового не знайшовши, Губін повторив анахронічну тезу про те, що її придумали галицькі українофіли при підтримці австрійців. З його писаннями перегукується інший «історик» – письменник, журналіст, політтехнолог, спеціаліст з «чорного» PR А. Кунгуров – автор згаданого памфлету «Киевской Руси не было...» [32]. А загалом російські історики оголосили Московію не лише єдиною правонаступницею Київської Русі, але й приписали їй всю давню і середньовічну історію України, зокрема кіммерійський і греко-скіфський періоди, трипільську та інші археологічні культури, прийняття Володимиром Великим християнства, державницьку діяльність Ярослава Мудрого, вкрали унікальні історичні артефакти й древні літописи, включили останні до багатотомного видання «Русские летописи» і в такий спосіб намагаються довести вірогідність міфу про Росію як окрему «державу-цивілізацію» з великою територією, сильною державною владою, православ'ям і консервативними традиціями, з її особливим шляхом розвитку, несумісним із західними цінностями (О. Дугін, С. Марков, О. Панарін та ін.). Яка вона ця «цивілізація», показала нинішня війна, її геноцидно-окупаційний та імперсько-колоніальний характер, цинічна жорстокість у ставленні до цивільного населення: насилля, залякування, шантажі, терор,

масові вбивства, викрадання дітей тощо.

Отже, авторознавча експертиза має за мету встановити якомога повніші дані про автора/авторів праці, його/їх фаховість, компетентність і відповідальність. У сучасних умовах тут важливу роль відіграють цифрові ідентифікатори, які полегшують пошук інформації про профіль авторів.

Другим і, очевидно, найголовнішим кроком є вдумливе прочитання тексту, починаючи з назви, осмислення мотивів створення, мети і ключової ідеї праці, її призначення. На цьому етапі встановлюється правдивість фактів та наукова об'єктивність дослідження. Дуже важливо з'ясувати, чим воно відрізняється від інших досліджень, включаючи українських авторів, виявити сумнівні положення з погляду достовірності історії України. Для багатьох російських практик характерна невідповідність назви і змісту книги. Два роки тому в московському видавництві «Родина» вийшли спогади П. Скоропадського під назвою «Крах Украинской державы» [45]. Насправді спогадів під такою назвою не існує. Це цинічна компіляція тексту мемуарів гетьмана під вигаданим заголовком. Уже в анотації зазначається, що генерал-лейтенант російської армії Павло Скоропадський створив «першу в історії українську державу (до уваги не беруться ні державні утворення княжої й козацької доби, ні Українська Народна Республіка), але вона зазнала краху, оскільки її армія була розбита і до влади прийшли націоналісти Симона Петлюри».

Або інший приклад. Російська історіографія й офіційна пропаганда, трактуючи агресію проти України як «священну» війну з «колективним Заходом», всіляко виправдовують анексію Криму,

частини Донецької, Луганської та деяких інших областей так званої Новоросії [42; 37; 44].

Автори апелюють не лише необхідністю «захистити російськомовне населення від нацистів», але й стверджують, що ці території, мовляв, свого часу входили до складу імперії. Водночас ігноруються архівні документи, історико-географічні карти, зокрема «Генеральна карта Гійома», укладена 1648 р., «Генеральна карта України» 1650 р., «Спеціальна мапа України» середини XVII ст., наукові дослідження, в тому числі й ті, що видані за кордоном, які доводять історичні зв'язки України з Кримом часів ханства, їх територіальну і соціокультурну близькість, козацьке минуле Донеччини та Луганщини, не кажучи про Херсонщину і Запоріжжя.

З легкої руки журналістки Д. Асламової [2], яка корчить із себе військового експерта і знавця історії, в російську історіографію увійшло поняття «повернення додому» стосовно Криму і частини Донбасу, покликане створювати ілюзію, ніби ці землі російські. Подібну думку відстоює згадуваний А. Мясніков щодо Новоросії [37], тотально замовчуючи, яку політику проводять окупанти на тимчасово підконтрольних Росії територіях, де послідовно стираються будь-які сліди історичної пам'яті, національної ідентичності та української культури, українців примушують ставати російськими громадянами. З приходом окупаційних військ одразу були завезені свої учителі і пропагандистські підручники з історії з тим, щоб нав'язати імперську версію минулого, за якою Україна є лише частиною «великої Росії». Така тактика не є сучасним винаходом. Вона пройшла апробацію в часи СРСР, що

підтверджують поширені в соціальних мережах спогади відомої польської мистецтвознавиці і професорки Львівського університету Кароліни Ланцкоронської про окупований Львів у роки Другої світової війни. За її словами, советська влада, щойно прийшовши до міста у 1939 році, негайно почала впроваджувати свою пропаганду в університеті, переписуючи історію і впроваджуючи комуністичну ідеологію. Ці паралелі показують, що методи Москви не змінюються, а лише вдосконалюються.

Третім кроком є критичний аналіз і встановлення достовірності джерел, на яких базується праця. Як уже говорилося, дослідження російських істориків, як правило, базуються не на достовірних джерелах, оригінальних документах і артефактах, а здебільшого на сфальшованих копіях та довільній їх інтерпретації. Практика вигадкування і фабрикації джерел на державному рівні почалася при Петрі I, котрий, перетворюючи Московське царство в Російську імперію, доручив історично обґрунтувати цей процес. З цією метою в 1701 р. було видано указ про вилучення з підкорених територій усіх писемних пам'яток: літописів, хронографів, хронік, історичних записок, церковних документів, архівів тощо. В першу чергу це стосувалось України-Русі. В 1716 р. було «знято копію» з Радзивілівського літопису (названого Кенігсберзьким) як «доказ» «об'єднання» давнього літописання Київського і Московського князівств. Ця фальшивка стала основою для «обґрунтування» єдності слов'янських і угро-фінських земель, послужила прикладом для подальших спотворень пам'яток шляхом компіляції так званих «загальноруських літописних зводів», в яких обґрунтовувалось право

Московії на спадковість Київської Русі і правомірність перетворення 22 жовтня 1721 р. Московії в Російську імперію, а московитів – у росіян. Так, в українців як прямих спадкоємців Київської Русі була вкрадена їхня історична назва – Русь. Для спростування цих вигадок важливе значення мають не лише писемні джерела, але й оригінальні геральдичні, сфрагістичні, нумізматичні артефакти. На їх роль вказує відомий історик, нинішній директор Українського інституту національної пам'яті Олександр Алфьоров [1], аналізуючи княжі знаки на печатках Київської Русі.

Працюючи з російськими наративами, слід враховувати, що, починаючи з XVIII ст., створення, а точніше, фальсифікація, джерел з історії Росії, водночас і України, стало частиною офіційної політики Московської держави. До цієї роботи залучались іноземні автори, які зараховувались на державну службу, присягали не розголошувати таємниці про історичні документи і зобов'язувались не покидати Московії. Серед них були, зокрема, прихильники норманської теорії німецькі вчені Г-Ф. Міллер і А. Шльоцер, які доводили, що слов'яни неспроможні створити державу, і приписали цю заслугу скандинавським варягам, хоча насправді варяги – не вікінги, а вихідці із західних слов'ян, які жили на берегах Балтики. Ганебна практика фальсифікації джерел отримала ще більший запит при імператриці Катерині II, яка своїм указом 4 грудня 1783 р. заснувала «Комісію для складання записок про древню історію переважно Росії» під керівництвом і доглядом графа А. Шувалова. На неї покладалось завдання шляхом переробки літописів, створення нових літописних зводів

та інших фальсифікацій обґрунтувати «законність» привласнення Московією історичної спадщини Київської Русі і створення історичної міфології держави Російської [13, с. 5–6].

За результатами діяльності комісії в 1792 р. побачила світ так звана «Катерининська історія», в центрі якої був процес колонізації південноукраїнських земель Причорномор'я під вигаданою назвою «Новоросійський край».

З-поміж напрямів роботи комісії чільне місце посідало переписування, спотворення або й знищення історичних документів і матеріалів. Так, були переписані «Повість минулих літ», «Лаврентіївський літопис», «Слово о полку Ігоревім» та інші твори, скомбіновані численні «загальноруські зводи», а також козацькі літописи. Їх фальшування переконливо доведено в працях М. Брайчевського, Л. Залізняка, В. Корнієнка, Ю. Мицика, О. Палія, Р. Пирога, В. Рички, в романі-дослідженні В. Білінського «Країна Моксель, або Московія» [5] та ін.

Тут доречно наголосити, що ця порочна практика отримала ще більше поширення в радянські часи та в сучасній Росії. Вона логічно випливає з указу Путіна про «Засади державної політики в галузі історичної освіти» (2024), який передбачає створення загальнодержавної платформи вивчення архівних документів, а також утвердження «єдиної правильної» версії історії минулого.

Сказане дає підстави стверджувати, що будь-який російський історичний наратив потребує передусім ретельної перевірки на автентичність і достовірність його джерельного комплексу, атрибуції джерел, встановлення їхньої репрезентативності свідчень, аргументованої критики довільного трактування змісту

джерел шляхом залучення джерелознавчих методів наукового пізнання. Свою специфіку має техніка роботи з джерелами на електронних носіях, розміщених в Інтернеті. Важливо враховувати, на якому сайті вони викладені, його інформаційну надійність.

Завдання четвертого кроку – проведення наукової експертизи основних положень і висновків тієї чи іншої праці щодо її науково-теоретичного рівня та вагомості результатів. Тут на допомогу приходять настанови Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу», методи ґносеологічного, текстологічного, історико-тематичного, контент-аналізу текстів, порівняльного, синтетичного та ін., які дають можливість викрити різноманітні махінації кремлівських наративів. Візьмімо для прикладу книгу В. Гасумянова про так званий «код перемогів» [9], який начебто успадкувала Росія від СРСР і застосовує його у нинішній війні проти «колективного Заходу» та України. Поставивши на перший погляд благородну мету: показати участь у війні проти гітлерівської Німеччини народів радянських республік, автор насправді шляхом жонглювання понять і отождолення слів «радянський» та «російський» обґрунтовує висновок про те, що всі вони були «руськими», присвоюючи в такий спосіб Росії мало не одноосібну перемогу в Другій світовій війні. З ним солідаризується О. Широкоград з критикою західних дослідників за применшення ролі СРСР і «руського озброєння» в подоланні фашизму [51]. Водночас він та інші апологети Кремля «переводять стрілки» на Україну, голосливо звинувачуючи її в неонацизмі і доводячи необхідність силової політики денацифікації. Подібна

місія покладена й на широко розрекламовану книгу «об українском націоналізмі» [48]. Її автори, маніпулюючи документами архівів Служби зовнішньої розвідки РФ, намагаються переконати читача про небезпеку відродження «бандерівської ідеології і злочинної діяльності нацистів» у сучасній Україні, що ніби складає небезпеку Росії. Наведені приклади важливі в тому випадку, коли ставиться завдання підготувати критичний огляд кількох праць із суміжних питань, порівняти їх і виявити спільні тенденції. Кульмінацією цього процесу мають стати матеріали для підсумкових оцінок і висновків.

П'ятий – підсумковий – крок: науковий синтез оцінок, їхнє узагальнення, формулювання висновків з доведенням факту спотворення чи фальсифікації подій, явищ, процесів, постатей, наведення аргументів для їхнього спростування. Цей етап передбачає надання достовірної альтернативної інформації, яка ґрунтується на історичних реаліях, зафіксованих в архівних та інших документах, у тому числі й тих, які зберігаються в зарубіжних архівах, передусім Австрії, Ватикана, Великої Британії, Греції, Ірану, Італії, Литви, Німеччини, Польщі, Туреччини, Франції, Угорщини, Чехії та ін. На цьому етапі важливо сформулювати пропозиції щодо протидії міфологізації української історії, запобігання поширенню фейкової інформації. Обов'язковим елементом висновків є відповідь на питання, якою мірою вдалося реалізувати мету критичного аналізу книги чи статті, а також авторське бачення перспектив подальшого дослідження.

Розуміється, що всі ці кроки є досить умовними. Тут не місце для шаблону, але,

разом з тим, вони складають цілісний та логічно-послідовний алгоритм процесу дослідження, а тому можуть бути успішними і результативними за умов належної теоретичної, методологічної, історіографічної та джерелознавчої підготовки істориків і українознавців.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи розгляд означеної проблеми, можна зробити наступні узагальнення та висновки: по-перше, окупаційно-геноцидна війна РФ проти України, яка супроводжується тотальною атакою на її історію, стала каталізатором остаточної деколонізації та декомунізації української історіографії, спонукала українознавців до рішучого розвінчування спотворень та фальсифікацій в наративах кремлівських істориків і пропагандистів, спрямованих на розмивання української ідентичності, деморалізацію суспільства та легітимацію самої агресії, на формування «груп підтримки» з числа колаборантів і зрадників. Це в свою чергу актуалізувало необхідність оновлення методології критики ворожих інтерпретацій історії України; по-друге, критичне осмислення методів та засобів міфологізації української історії в російських наративах засвідчує, що головними з них є свідомо упереджені цілі авторів, ігнорування правдивих свідчень про події й факти, їхнє пересмикування, підробка, замовчування, спотворення і фальсифікація або вигадкування неіснуючих джерел. Ключові завдання аналітичної критики джерельного підґрунтя праць російських істориків, хронічними хворобами більшості яких є ідеологічна заангажованість та упередженість, – це необхідність встановлення автентичності, вірогідності, репрезентативності альтернативних джерел та об'єктивності

закодованої в них інформації; по-третє, спотворення історії українського народу в російській історіографії, замовчування та перекручування історичної правди, маніпуляції свідомістю, моделювання парадигми «одного народу і спільної історії» використовуються для стирання історичної пам'яті українців та нагнітання українофобії. На це націлена й стаття Путіна про «історичну єдність» росіян з українцями та підписаний ним указ про основи державної політики в галузі історичної просвіти; по-четверте, у російських моделях містифікації історії України всіляко затушовуються та відбілюються злочини царизму і комунізму щодо українського народу, виправдовуються й сучасна агресія, геополітичні зазіхання і територіальні претензії РФ до України, її західних партнерів.

Хоча за роки незалежності проведена масштабна робота стосовно своєрідної «ревізії» джерельного комплексу з історії України та українознавства, його очищення від фальшивок і збагачення за рахунок невідомих документів Національного архівного фонду, зарубіжної україніки, й досі залишаються суттєві прогалини в документальному забезпеченні окремих періодів та проблем української історії. Настав час, щоб українські історики написали правдиву історію України на противагу російським наративам, що базуються на сфальсифікованих княжих та козацьких літописах або заново написаних у XVIII ст. «загально-руських літописних зводах» та інших пам'ятках.

Проведений аналітичний огляд внеску істориків та українознавців у викриття і розвінчування новітніх моделей фальсифікації історії України, їхніх надбань і слабких місць дає можливість

висловити низку пропозицій щодо продовження та активізації цієї роботи.

В науково-освітньому просторі:

– порушити питання перед МОН України та Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України про внесення змін у проблематику науково-дослідних робіт закладів вищої освіти та академічних установ з урахуванням необхідності безкомпромісно протидіяти російським наративам, які фальсифікують і спотворюють історію України, та більш активно розвінчувати їх; розширити історичний та українознавчий контекст освітніх програм гуманітарних спеціальностей з акцентом на деміфологізацію української історії; вважати доцільним організувати цільову підготовку фахівців із методології досліджень зарубіжної історіографії через магістратуру та аспірантуру;

– НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка разом з профільними кафедрами ЗВО підготувати науково-методичний посібник з методології критики ворожих ідеологем; домогтися збільшення питомої ваги цих сюжетів у підручниках і навчально-методичній літературі з історії, українознавства та інших гуманітарних дисциплін.

В інформаційно-комунікативній сфері:

– звернутися до Міністерства культури та інформаційної політики України з проханням ширше використовувати потенціал державних ЗМІ для формування в населення, передусім молоді, критичного мислення, виховання таких світоглядно-ціннісних орієнтирів, що забезпечують високий морально-політичний і патріотичний дух суспільства, його консолідацію і національно-державницьку ідентичність, здатність

запобігати згубному впливу російської пропаганди та ідеології «руського мира»; активніше залучати професійних істориків та українознавців до виступів на радіо і телебаченні з актуальних питань історії України, критики російських маніпуляцій та міфів; заохочувати участь істориків та українознавців у соціальних мережах, блогерській діяльності, створенні особистих веб-сторінок з метою поширення наукових знань з історії України та спростування різного роду спотворень і фальсифікацій.

Стратегічне завдання університетських кафедр та академічних підрозділів з гуманітарних наук, кожного історика і українознавця – зосередитись на подальшій деміфологізації української історії та гуманітарного простору загалом, очищенні їх як від залишків колонізації та комунізації, так і нових ідеологем, створених уже в умовах нинішньої війни РФ проти України. Серйозне занепокоєння громадянського суспільства викликає гуманітарна частина ультимативних вимог Путіна як умови припинення бойових дій. Йдеться про усунення так званих «першопричин війни», денацифікацію суспільства, захист російськомовного населення, Російської православної церкви. Отже, маємо не лише захищати правдиву історію України, викривати, спростовувати антиукраїнську пропаганду, але й протидіяти їй, наступати на неї, протиставити їй свій чітко структурований стратегічний наратив національної історії, сприяти, зрештою, поразці авторитарно-імперського рашистського режиму і демонтажу Росії, її розпаду та підтримці поневолених корінних народів. До того ж можна прогнозувати, що навіть після закінчення гарячої фази війни не виключений

новий спалах дезінформації суспільства та українофобії.

Серед ключових завдань істориків та українознавців повоєнної України пріоритетне полягатиме в тому, щоб всебічно проаналізувати уроки війни, включаючи інформаційну, джерела героїзму ЗСУ та непохитної стійкості української нації, її спротиву імперській навалі, підтримку з боку демократичних сил зарубіжних країн. Повернення в Україну істориків, представників інших галузей українознавства, які вимушено опинилися за кордоном, набутий ними досвід сприятиме подальшій інтеграції української гуманітаристики в світовий інтелектуальний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфьоров, О. Княжі знаки на печатках Київської Русі. *Сфрагістичний щорічник*. Київ, 2015. Вип. V. С. 102–134.
2. Асмалова, Д. *Донбасс. Дорога домой: военно-политические заметки*. Москва, 2023. 224 с. URL: <https://www.rulit.me/books/donbass-doroga-domoj-voenno-politicheskie-zametki-litres-read-964973-3.html> (дата звернення: 10.07.2025).
3. Батуріна, С. Українська історія в сучасних російських підручниках з історії (2009–2015 рр.). *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2016. Вип. 26. С. 468–482.
4. Бережной, С. *Война становится привычкой*. Москва, 2024. 222 с. URL: <https://flibusta.su/book/377023-vojna-stanovitsa-privyckoj> (дата звернення: 10.07.2025).
5. Білінський, В. *Країна Моксель, або Московія*. У 3-х книгах. Київ, 2021–2023.
6. «Братня» навала. *Війни Росії проти України XII–XXI ст.* / за заг. ред. В. Брехуненка. Київ, 2016. 248 с.
7. Гай-Нижник, П. «Зазирнути у вічі Путіну»: російський синдром української «дипломатії війни і миру». *Пекельна весна 2022-го*. Київ, 2025. 256 с.

8. Гай-Нижник, П. *Сенсові ідеологеми В. Путіна: наративи ціннісних маніпуляцій та casus belli геополітики і геостратегії РФ*. Київ, 2025. 440 с.
9. Гасумянов, В. *Когда мы все были русские. Вклад наших народов в Великую Победу*. Москва, 2025. 394 с. URL: <https://verelq.am> (дата звернення: 10.07.2025).
10. Грицак, Я. Й. *Нариси з історії України: формування української модерної нації*. 2-ге вид. Київ, 2000. 249 с.
11. Грицак, Я. *Подолати минуле: глобальна історія України*. Київ, 2021. 432 с.
12. Губин, Д. М. *Путь Вия. Из Малороссии на Украину*. Санкт-Петербург, 2024. URL: <https://flibusta.su/book/389247-put-via-iz-malorossii-na-ukrainu/read/> (дата звернення: 10.07.2025).
13. Дашкевич, Я. Як Московія привласнила історію Київської Русі. *Універсум*. 2011. № 11–12 (217–218). URL: <https://universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm> (дата звернення: 10.07.2025).
14. Дашкевич, Я. Як Московія стала Росією? До 300-ліття «викрадення» назви українського народу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-i-moskoviya/31521000.html> (дата звернення: 16.07.2025).
15. Дмитриев, В. *На руинах Великой империи*. В 3 т. Москва, 2023–2025. URL: <https://knigamir.com> › knigi (дата звернення: 16.07.2025).
16. Додонов, Р. Українознавчий сегмент західної советології (за матеріалами Інституту з вивчення СРСР у Мюнхені, 1954–1960 рр.). *Українознавство*. 2025. № 2. С. 24–46.
17. Зайцев, А. *История Украины глазами российских историков. Ab Imperio*. 2016. № 3. С. 377–391. URL: <https://www.academia.edu/33538520/> (дата звернення: 16.07.2025).
18. Зашкільняк, Л. *Методологія історії: від давнини до сучасності*. Львів, 1999. 226 с.
19. Заярнюк, М. *Історики як співучасники? Історіографія, імперіалізм та легітимація російської агресії*. URL: <https://uamoderna.com/backward/istoryky-iak-spivuchasnyky-istoriohrafii-imperializm-talehitymatsiia-br-rosiyskoi-ahresii/> (дата звернення: 15.06.2025).
20. Зінченко, О. *Як українці зруйнували імперію зла*. Харків, 2024. 560 с.
21. Электронная библиотека исторических документов по истории России. URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/1-glavnaya> (дата звернення: 15.07.2025).
22. *История России*. В 20 томах. Т. XII. Кн. 2. Москва, 2024. 992 с.
23. *История Украины*. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург, 2019. 570 с.
24. Калакура, Я. С. Україна в тіні стереотипів російської історіографії про «одвічних ворогів Росії»: історія і сучасність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Спецвипуск. Львів, 2021. С. 387–400.
25. Калакура, Я. С. *Українська історіографія на переломі: від методологічного монізму до європейських орієнтирів*. Київ, 2022. 464 с.
26. Калакура, Я. С. *Українознавче дослідження: теорія та методологія*. Тернопіль, 2012. 292 с.
27. Касьянов, Г., Смолій, В., Толочко, О. *Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації*. Київ, 2013. 128 с.
28. Ключевский, В. *Сочинения: в 9 т.* Москва, 1987. Т. 9, ч. 2. 526 с.
29. Колесник, І. *Глобальна історія: історія понять*. Київ, 2019. 346 с.
30. Краснодемська, І. Й. Формування та розвиток етнічних українців у Криму (кінець XVIII – початок XXI ст.) в сучасній вітчизняній історіографії (частина 2, продовження). *Українознавство*. 2021. № 4. С. 150–168.
31. Крисаченко, В. *Українознавство: гуманітарні виміри*. Київ, 2025. 504 с.
32. Кунгуров, А. *Киевской Руси не было, или Что скрывают историки*. Москва, 2014. 416 с. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=186967&pg=1> (дата звернення: 16.07.2025).

33. Лях, С. Р. *Методологія історії: класика і практика*: навчальний посібник. Запоріжжя, 2021. 130 с.
34. Масненко, В. В. *Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.)*. Київ–Черкаси, 2001. 440 с.
35. Міронова, І. С. *Джерелознавство, історіографія та методологія історії*: навч. посіб. Миколаїв, 2023. 212 с.
36. Мокрик, Р. *Бунт проти імперії: українські шістдесятники*. Київ, 2023. 416 с.
37. Мясников, А. *Новороссия. Возвращение. Краткая история от Екатерины II до Путина*. Москва, 2023. 335 с. URL: <https://flibusta.su/book/187258-novorossiya-vozvrashchenie-kratkaya-istoriya-ot-ekaterinyi-ll-do-putina/read/> (дата звернення: 15.07.2025).
38. *Новітня історія України (1945–2020 роки)*: навчальний посібник / К. Кондратюк, В. Качмар. Львів, 2020. 212 с.
39. *Перелом: війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулини. Діалоги з істориками*: у 3 кн. / відп. ред. В. Смолій, упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ, 2022.
40. Плохій, С. *Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до незалежності*. Харків, 2016. 496 с.
41. Плохій, С. *Російсько-українська війна: повернення історії*. Харків, 2023. 400 с.
42. Постников, А. *Крым в истории географии и геополитики России. Документальные источники, историография, публицистика*. Москва, 2023. 420 с. URL: <https://medjrf.com › view> (дата звернення: 15.07.2025).
43. *Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна* / Я. Грицак та ін. Київ, 2019. 99 с. URL: https://internews.ua/storage/app/media/Re_vision_2019_ua.pdf (дата звернення: 15.07.2025).
44. Семенов, Д. *На переднем крае битвы за Донбасс*. 2025. URL: <http://lib.surgu.ru/ru/pages/resursi/bd/podp/historyrussiaorg/>; <https://flibusta.su/book/417217-na-perednem-krae-bitvy-za-donbass/d/?f=a4.pdf> (дата звернення: 15.07.2025).
45. Скоропадский, П. *Крах Украинской державы*. Москва, 2023. 216 с. URL: <https://loveread.com.ua/krah-ukrainskoi-derzhavy-pavel-petrovich-skoropadskii/page-4.html>; <https://kniga-online.com/books/dokumentalnye-knigi/biografii-i-memuary/386294-krah-ukrainskoi-derzhavy-pavel-petrovich-skoropadskii.html> (дата звернення: 15.07.2025).
46. Салата, О. IV Міжнародна наукова конференція «Деміфологізація історії та творення патріотичних міфів: виклики для України та Польщі». *Світ Кліо*. 2021. № 2 (1). С. 94–95.
47. *Україна. Нариси історії*. В 7 кн. Київ, 2021–2024.
48. *Український націоналізм середини XX века*. Москва, 2025. 544 с. URL: <https://flibusta.su/book/187258-novorossiya-vozvrashchenie-kratkaya-istoriya-ot-ekaterinyi-ll-do-putina/>; URL: <https://bookcity.uk/catalog/knigi/istoriya-biografiya-memuary/vsemirnaya-istoriya/ukrainskiy-natsionalizm-serediny-xx-veka/> (дата звернення: 15.07.2025).
49. Фігурний, Ю. Доктрина «руського мира» як політична ідеологія агресії Росії проти України. *Українознавство*. 2021. № 4 (81). С. 72–88.
50. Хоменко, О., Маруховська-Картунова, О., Тішко, Л. Аналіз фальсифікацій історичних фактів та подій в історії України російською пропагандою. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 10 (16). С. 1138–1156.
51. Широкопад, А. Б. *Кто победил во Второй мировой войне? Факты против пропаганды*. Москва, 2025. 416 с. URL: <https://free.loveread.info/books/other/page-66-271469-kto-pobedil-vo-vtoroi-mirovoi-voine-fakty-protiv.html> (дата звернення: 15.07.2025).
52. Широкопад, А. Б. *СВО. Два года противостояния*. Москва, 2024. 598 с. URL: <https://kniga-online.com/books/other-literature/voennoe/409246-svo-dva-goda-protivostoyaniya-aleksandr-borisovich.html> (дата звернення: 15.07.2025).

53. Якубова, Л. Д. Рашизм: Звір з безодні. Київ, 2023. 318 с.

54. Яремчук, В., Смирнов А. Аналітичний огляд «Історія України в російських шкільних підручниках з історії». Київ, 2023. 31 с.

REFERENCES

1. Alforov, O. (2015). Princely Signs on the Seals of Kyivan Rus. *Sfragistichnij shorichnik* (Sphragistic Yearbook), Vol. V. Kyiv, pp. 102-134. [in Ukr.]

2. Asmalova, D. (2023). *Donbass. The Road Home: Military and Political Notes*. Moscow, 224 p. [online] Available at: <https://www.rulit.me/books/donbass-doroga-domoj-voenno-politicheskie-zametki-litres-read-964973-3.html> [Accessed 10 July 2025]. [in Rus.]

3. Baturina, S. (2016). Ukrainian History in Modern Russian History Textbooks (2009–2015). *Istoriografichni doslidzhennya v Ukrayini* (Historiographical Research in Ukraine), Issue 26. Kyiv, pp. 468–482. [in Ukr.]

4. Berezhnoi, S. (2024) *War is Becoming a Habit*. Moscow, 222 p. [online] Available at: [https://flibusta.su › read](https://flibusta.su/read). [10 July 2025]. [in Rus.]

5. Bilinskyi, V. (2021-2023). *The Country of Moksel, or Muscovy*. In 3 Books. Kyiv. [in Ukr.]

6. Brekhunenko, V., ed. (2016). “Brotherly” Invasion. *Wars of Russia against Ukraine in the 12th–21st Centuries*. Kyiv, 248 p. [in Ukr.]

7. Hai-Nyzhnyk, P. (2025). “Looking into Putin’s Eyes”: the Russian Syndrome of Ukrainian “Diplomacy of War and Peace”. *Hellish Spring of 2022*. Kyiv, 256 p. [in Ukr.]

8. Hai-Nyzhnyk, P. (2025). *Meaningful Ideologemes of V. Putin: Narratives of Value Manipulations and Casus Belli of Geopolitics and Geostrategy of the Russian Federation*. Kyiv, 440 p. [in Ukr.]

9. Gasumyanov, V. (2025). *When we were All Russians. The Contribution of Our Nations to the Great Victory*. Moscow, 394 p. [online] Available at: <https://verelq.am> [Accessed 10.07.2025]. [in Rus.]

10. Hrytsak, Ya. (2000). *Essays on the History of Ukraine: The Formation of the Modern*

Ukrainian Nation. 2nd ed. Kyiv, 249 p. [in Ukr.]

11. Hrytsak, Ya. (2021). *Overcoming the Past: A Global History of Ukraine*. Kyiv, 432 p. [in Ukr.]

12. Gubin, D. (2024). *The Path of Vii. From Little Russia to Ukraine*. St. Petersburg. [online] Available at: <https://flibusta.su/book/389247-put-via-iz-malorossii-na-ukrainu/read/> [Accessed 10 July 2025]. [in Rus.]

13. Dashkevych, Ya. (2011). How Muscovy Appropriated the History of Kyivan Rus. *Universum*. No. 11–12 (217–218). [online] Available at: <https://universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm> [Accessed 10 July 2025]. [in Ukr.]

14. Dashkevych, Ya. (2025). *How Muscovy Became Russia? To the 300th Anniversary of the “Stealing” of the Name of the Ukrainian People*. [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-i-moskoviya/31521000.html> [Accessed 16 July 2025]. [in Ukr.]

15. Dmitriev, V. (2023–2025). *On the Ruins of the Great Empire*. In 3 Volumes. Moscow. [online] Available at: [https://knigamir.com › knigi](https://knigamir.com/› knigi) [Accessed 10 July 2025]. [in Rus.]

16. Dodonov, R. (2025). Ukrainian Studies Segment of Western Soviet Studies (Based on Materials from the Institute for the Study of the USSR in Munich, 1954–1960). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 2, pp. 24-46. [in Ukr.]

17. Zaitsev, A. (2016). History of Ukraine through the Eyes of Russian Historians. *Ab Imperio*. № 3, pp. 377–391. [online] Available at: <https://www.academia.edu/33538520/> [Accessed 16 July 2025]. [in Rus.]

18. Zashkilniak, L. (1999). *Methodology of History: From Antiquity to the Present*. Lviv, 226 p. [in Ukr.]

19. Zaiarniuk, A. (2025). *Historians as Complicity? Historiography, Imperialism and Legitimization of Russian Aggression*. [online] Available at: <https://uamoderna.com/backward/istoryky-iaak-spivuchasnyky-istoriohrafii-imperializm-ta-lehitymatsiia-br-rosiyskoi-ahresii/> [Accessed 15 July 2025]. [in Ukr.]

20. Zinchenko, O. (2024). How Ukrainians

Destroyed the Evil Empire. Kharkiv: Vivat. 560 p. [in Ukr.]

21. *Electronic Library of Historical Documents on the History of Russia*. (2025). URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/1-glavnaya> [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

22. *History of Russia*. (2024). In 20 Volumes. Vol. XII. Book 2. Moscow, 992 p. [in Rus.]

23. *History of Ukraine*. (2019). 2nd ed., corr. and add. St. Petersburg, 570 p. [in Rus.]

24. Kalakura, Ya. (2021). Ukraine in the Shadow of Stereotypes of Russian Historiography about the "Eternal Enemies of Russia": History and Modernity. *Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya istorichna. Spetsvypusk* (Bulletin of Lviv University. Historical Series. Special Issue). Lviv, pp. 387–400. [in Ukr.]

25. Kalakura, Ya. (2022). *Ukrainian Historiography at a Turning Point: from Methodological Monism to European Landmarks*. Kyiv, 464 p. [in Ukr.]

26. Kalakura, Ya. (2012). *Ukrainian Studies: Theory and Methodology*. Ternopil, 292 p. [in Ukr.]

27. Kasianov, H., Smolii, O., Tolochko, O. (2013). Ukraine in the Russian Historical Discourse: Problems of Research and Interpretation. Kyiv, 128 p. [in Ukr.]

28. Klyuchevsky, V. (1987). *Works in 9 Volumes*. Moscow, Vol. 9, Part 2. 526 p. [in Rus.]

29. Kolesnyk, I. (2019). *Global History: History of Concepts*. Kyiv, 346 p. [in Ukr.]

30. Krasnodemska, I. (2021). Formation and Development of Ethnic Ukrainians in Crimea (Late 18th – Early 21st Centuries) in Modern Ukrainian Historiography (part 2, Continued). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 4, pp. 150–168. [in Ukr.]

31. Krysachenko, V. (2025). *Ukrainian Studies: Humanitarian Dimensions*. Kyiv, 504 p. [in Ukr.]

32. Kungurov, A. (2014). *There was no Kievan Rus or what Historians Hide*. Moscow, 416 p. [online] Available at: <https://readli.net/chitat-online/?b=186967&pg=1> [Accessed 16 July 2025]. [in Rus.]

33. Liakh, S. (2021). *Methodology of History: Classics and Practice: A Textbook*. Zaporizhzhia, 130 p. [in Ukr.]

34. Masnenko, V. (2001). *Historical Thought and Nation-Building in Ukraine (Late 19th – First Third of 20th Century)*. Kyiv-Cherkasy, 440 p. [in Ukr.]

35. Mironova, I. (2023). *Source Studies, Historiography and Methodology of History: A Textbook*. Mykolaiv, 212 p. [in Ukr.]

36. Mokryk, R. (2023). *Rebellion against the Empire: Ukrainian Sixties*. Kyiv, 416 p. [in Ukr.]

37. Miasnikov, A. (2023). *Novorossiya. Return. A Brief History from Catherine II to Putin*. Moscow, 335 p. [online] Available at: <https://flibusta.su/book/187258-novorossiya-vozvrashchenie-kratkaya-istoriya-ot-ekateriny-ll-do-putina/read/> [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

38. Kondratiuk, K., Kachmar, V. (2020). *Modern History of Ukraine (1945–2020): A Textbook*. Lviv, 212 p. [in Ukr.]

39. Smolii, V., ed., Boriak, H., Yas, O., comp. (2022). *Turning Point: Russia's War against Ukraine in the Temporal Layers and Spaces of the Past. Dialogues with Historians*. In 3 Books. Kyiv. [in Ukr.]

40. Plokhii, S. (2016). *The Gateway to Europe: The History of Ukraine from the Scythian Wars to Independence*. Kharkiv, 496 p. [in Ukr.]

41. Plokhii, S. (2023). *The Russian-Ukrainian War: The Return of History*. Kharkiv, 400 p. [in Ukr.]

42. Postnikov, A. (2023). *Crimea in the History of Geography and Geopolitics of Russia. Documentary Sources, Historiography, Journalism*. Moscow, 420 p. [online] Available at: [https://medjrf.com › view](https://medjrf.com/view) [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

43. Hrytsak, Ya., Halushko, K., Ya. Prymachenko, Ya., et al. (2019). *Re-Vision of History. Russian Historical Propaganda and Ukraine*. Kyiv, 99 p. [online] Available at: https://internews.ua/storage/app/media/Re_vision_2019_ua.pdf [Accessed 15 July 2025]. [in Ukr.]

44. Semenov, D. (2025). *At the Forefront*

of the Battle for Donbass. <http://lib.surgu.ru/ru/pages/resursi/bd/podp/historyrussiaorg/>; <https://flibusta.su/book/417217-na-perednem-krae-bitvy-za-donbass/d/?f=a4.pdf> [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

45. Skoropadskiy, P. (2023). *The Collapse of the Ukrainian State*. Moscow, 216 p. [online] Available at: <https://loveread.com.ua/krah-ukrainskoi-derzhavy-pavel-petrovich-skoropadskii/page-4.html>; <https://kniga-online.com/books/dokumentalnye-knigi/biografii-i-memuary/386294-krah-ukrainskoi-derzhavy-pavel-petrovich-skoropadskii.html> [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

46. Salata, O. (2021). IV International Scientific Conference “Demythologizing History and Creating Patriotic Myths: Challenges for Ukraine and Poland”. *Svit Klio* (World of Clio), No. 2(1), pp. 94-95. [in Ukr.]

47. *Ukraine. Essays on History*. (2021–2024). In 7 Books. Kyiv. [in Ukr.]

48. *Ukrainian Nationalism of the Mid-20th Century*. (2025). Moscow, 544 p. [online] Available at: <https://flibusta.su/book/187258-novorossiya-vozvrashchenie-kratkaya-istoriya-ot-ekaterinyi-ii-do-putina/>; [online] Available at: <https://bookcity.uk/catalog/knigi/istoriya-biografiya-memuary/vsemirnaya-istoriya/ukrainskiy-natsionalizm-serediny-xx-veka> / [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

49. Figurny, Yu. (2021). The Doctrine of the “Russian World”: The Political Ideology of Russia’s Aggression Against Ukraine. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 4(81), pp. 72–88. [in Ukr.]

50. Khomenko, O., Marukhovska-Kartunova, O., Tishko, L. (2023). Analysis of Falsifications of Historical Facts and Events in the History of Ukraine by Russian Propaganda. *Visnik nauki ta osvity* (Bulletin of Science and Education), No. 10(16), pp. 1138–156. [in Ukr.]

51. Shirokorad, A. B. (2024). *Who Won the Second World War? Facts against Propaganda*. Moscow, 416 p. [online] Available at: <https://free.loveread.info/books/other/page-66-271469-kto-pobedil-vo-vtoroi-mirovoi-voine-fakty-protiv.html> [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

52. Shirokorad, A. (2024). *SMO. Two Years of Confrontation*. Moscow, 598 p. [online] Available at: <https://kniga-online.com/books/other-literature/voennoe/409246-svo-dva-goda-protivostoyaniya-aleksandr-borisovich.html> [Accessed 15 July 2025]. [in Rus.]

53. Yakubova, L. (2023). *Rashism: The Beast from the Abyss*. Kyiv, 318 p. [in Ukr.]

54. Yaremchuk, V., Smirnov A. (2023). *Analytical Review “History of Ukraine in Russian School History Textbooks”*. Kyiv, 31 p. [in Ukr.]

Summary

METHODOLOGICAL AND WORLD-VIEW APPROACHES TO DEBUNKING NEW MODELS OF KREMLIN MYTHMAKERS OF UKRAINIAN HISTORY

Yaroslav KALAKURA

orcid.org/0000-0001-9007-4991

Doctor of Historical Sciences, Professor, Honoured Professor
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: kalajar@ukr.net

The relevance of the research. The importance of this topic is also due to the fact that for four centuries, the majority of Ukrainian intellectuals, including historians, were,

figuratively speaking, in the "embrace" of Russian and then Soviet historiography, glorified it, and took it as a model, trapped in the pseudo-scientific interpretation of the history of Ukraine, the colonial disease of Little Russianness, inferiority, and provincialism.

The **purpose** of the study is to clarify the methodological and worldview principles of criticism of the latest and updated models of mythologizing the history of Ukraine in Russian narratives, the methods of refuting and debunking myths, and the justification of practical recommendations of a research, worldview, and educational nature with an emphasis on the challenges of the Russian-Ukrainian war.

Conclusions. The essence and ideological significance of methodological principles and key research methods for debunking and refuting traditional and new Kremlin mythologemes of Ukrainian history to counteract the use of historical narratives as a tool for legitimizing and justifying the Muscovites' war against Ukraine are clarified. The attention is accented on Ukrainian Studies, historical, systemic, comprehensive, objective, and critical-analytical approaches to examining the core areas of falsifications, distortions, and fabrications of Russian historiography regarding the history and ethnogenesis of the Ukrainian people, the denial of its uniqueness, antiquity, and originality of its national language, culture, and the right to its own identity and statehood. It has been proven that adherents of the imperial ideology of the "Russian world", disguising as scientific discourses, justify Muscovites' aggressive rejection of Ukraine and bloody crimes against it, discriminate against Ukrainian Studies, falsify and defame its achievements and representatives. It is emphasized that the demythologizing of history is one of the priority factors in the formation of the scientific worldview, national-state consciousness, and patriotism of Ukrainians. The continuation of the ideological and civilizational confrontation between Ukrainian and Russian narratives in the scientific, educational, and informational and media space is predicted. Ways to prevent a possible outbreak of Ukrainian hatred after the end of the hot phase of the war are indicated.

Keywords: Ukrainian Studies, history of Ukraine, information war, Russian historiography, pseudo-history, falsification, demythologization, methodology of criticism.